

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему «Удосконалення системи соціального захисту найбільш вразливих
верств населення»

Виконала: студентка групи СЗ-20-2

Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»

Гопалюк Д. О.

(прізвище та ініціали)

Керівник Туболець І. І. к. е. н., доц., доцент

кафедри соціального забезпечення

та податкової політики

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент

_____ (місце роботи)

_____ (посада)

_____ (науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Дніпро – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики
Ступінь вищої освіти бакалавр
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

“ _____ ” _____ 2024 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Гопалюк Дар’ї Олександрівни
(прізвище, ім’я, по батькові)

1. Тема роботи «Удосконалення системи соціального захисту найбільш вразливих верств населення»
Керівник роботи Туболець І. І. к. е. н., доц., доцент кафедри соціального забезпечення та податкової політики,
(прізвище, ім’я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджена наказом УМСФ від “16” січня 2024 р. № 32 кс
2. Строк подання студентом роботи _____
3. Вихідні дані до роботи Праці вітчизняних авторів, статистичні дані Державної служби України, Пенсійного фонду України, Міністерства фінансів України, інформація з інтернет – ресурсів, Закон України «Про соціальні послуги».
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Теоретичні засади дослідження системи соціального захисту найбільш вразливих верств населення;
2. Аналіз сучасного стану системи соціального захисту найбільш вразливих верств населення;
3. Шляхи удосконалення системи соціального захисту найбільш вразливих верств населення.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов’язкових креслень) 8 таблиць, 5 рисунків.
6. Дата видачі завдання “16” січня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/П	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та закріплення теми кваліфікаційної роботи	Грудень 2023 – січень 2024 рр.	Виконано
2.	Збір та обробка літературних джерел за темою дослідження	Січень 2024 р.	Виконано
3.	Складання плану роботи	Січень 2024 р.	Виконано
4.	Написання основних розділів роботи	Січень – травень 2024 р.	Виконано
5.	Консультації з науковим керівником	Згідно з графіком консультацій	Виконано
6.	Оформлення кваліфікаційної роботи, надання її науковому керівнику, отримання відгуку	Травень 2024 р.	Виконано
7.	Підготовка доповіді та демонстраційних матеріалів до роботи	Травень 2024 р.	Виконано
8.	Здача кваліфікаційної роботи на кафедрі	Травень 2024 р.	Виконано
9.	Захист роботи	Червень 2024 р.	

Студент _____
(підпис)

Гопалюк Д. О.
(прізвище та ініціали)

Керівник _____
(підпис)

Туболец І. І.
(прізвище та ініціали)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

АНОТАЦІЯ

Гопалюк Д. О. Удосконалення системи соціального захисту найбільш вразливих верств населення.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр» за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2024.

Кваліфікаційна робота складається з вступу, 3 розділів, висновків.

Робота викладена на 43 сторінках, містить 8 таблиць, 5 рисунків. Список використаних джерел містить 46 найменувань.

В роботі досліджується проблема удосконалення системи соціального захисту найбільш вразливих верств населення. В ході дослідження було проведено аналіз сучасного стану системи соціального захисту в Україні, виявлено її недоліки та проблемні аспекти. Також було досліджено досвід інших країн у цій сфері та сформульовано рекомендації щодо удосконалення української системи. В роботі запропоновано ряд заходів щодо удосконалення системи соціального захисту, зокрема: збільшення фінансування системи; підвищення рівня соціальних виплат; вдосконалення системи адресної допомоги. Запропоновані в роботі заходи та пропозиції мають практичну цінність і можуть бути використані для удосконалення системи соціального захисту в Україні.

Ключові слова: соціальний захист, вразливі верстви населення, допомога, фінансування, адресна допомога, соціальні послуги.

ABSTRACT

In the course of the research, an analysis of the current state of the social protection system in Ukraine was conducted, its shortcomings and problematic aspects were identified. The experience of other countries in this sphere was also studied and recommendations for improving the Ukrainian system were formulated. The paper proposes a number of measures to improve the social protection system, including: increasing funding for the system; raising the level of social benefits; improving the system of targeted assistance. The measures and proposals proposed in the paper have practical value and can be used to improve the social protection system in Ukraine.

Keywords: social protection, vulnerable groups of the population, assistance, funding, targeted assistance, social services.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ	7
1.1 Поняття та принципи соціального захисту	7
1.2 Категорії населення, які потребують соціального захисту	11
1.3 Зарубіжний досвід соціального захисту найбільш вразливих верств населення	15
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ	20
2.1 Аналіз основних показників соціального захисту найбільш вразливих верств населення	20
2.2 Оцінка ефективності діючої системи соціального захисту	24
2.3 Аналіз державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій в сфері соціального захисту найбільш вразливих верств населення	28
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ	33
3.1 Шляхи підвищення ефективності та доступності соціальних послуг	33
3.2 Розробка пропозицій щодо адресного надання соціальної допомоги	38
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49
ДОДАТКИ	54

ВСТУП

Актуальність теми. Система соціального захисту є одним із найважливіших інструментів державної політики, спрямованих на забезпечення гідного життя та підтримку найбільш вразливих верств населення. В умовах економічних та соціальних проблем, які переживає Україна, питання соціального захисту стає ще більш гострим. В Україні цій системі приділяється значна увага, однак вона все ще має ряд недоліків, які потребують вирішення. Ці недоліки призводять до того, що мільйони людей, які потребують допомоги, не мають доступу до неї.

Мета і завдання роботи. Метою даного дослідження є визначення недоліків та проблемних аспектів сучасної системи соціального захисту найбільш вразливих верств населення в Україні, а також розробка рекомендацій щодо її удосконалення. Завданнями роботи є:

- визначити поняття та принципи соціального захисту;
- визначити категорії населення, які потребують соціального захисту;
- розглянути зарубіжний досвід соціального захисту найбільш вразливих верств населення;
- проаналізувати основні показники соціального захисту найбільш вразливих верств населення;
- провести оцінку ефективності діючої системи соціального захисту;
- проаналізувати державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії в сфері соціального захисту найбільш вразливих верств населення;
- навести шляхи підвищення ефективності та доступності соціальних послуг;
- розробити пропозиції щодо адресного надання соціальної допомоги.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом дослідження є система соціального захисту найбільш вразливих верств населення в Україні. Предметом дослідження є недоліки та проблемні аспекти системи соціального захисту в Україні, а також шляхи її удосконалення.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання завдань дослідження було використано такі методи: аналіз наукової літератури; порівняльний аналіз; статистичний аналіз; графічний метод; аналіз досвіду інших країн.

Основою правового регулювання системи соціального захисту найбільш вразливих верств населення є Закон України «Про соціальні послуги». З вітчизняних науковців питання соціального захисту населення в Україні розглядали Туленков М. В., Дідківська К. В., Сташків Б. І., Горянська С. В., Сіленко А. О, Коляденко В. А., Павліченко О. В., Стащук О. В., Гергола С. В., Комар-Стаховська К. П. та ін., а досвід зарубіжних країн розглядали Глазко Н. Д., Бурлака О. С., Кисельова О. І., Кортікова А. В., Довбиш М. О та ін.. В роботі також наведені статистичні дані з сайту Державної служби статистики України, Пенсійного фонду України, Міністерства фінансів України.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому комплексно досліджено систему соціального захисту найбільш вразливих верств населення в Україні та запропоновано певні пропозиції щодо її удосконалення.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання при розробці та реалізації державної політики у сфері соціального захисту найбільш вразливих верств населення.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3 розділів, висновків і пропозицій. Робота викладена на 43 сторінках, містить 8 таблиць, 5 рисунків. Список використаних джерел містить 46 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ

1.1 Поняття та принципи соціального захисту

Соціальний захист населення є одним із ключових напрямів державної політики в Україні. Він покликаний забезпечити гідний рівень життя та соціальну справедливість для всіх членів суспільства, незалежно від їх віку, статі, стану здоров'я, матеріального становища та інших факторів. У сучасних умовах, коли Україна стикається з низкою викликів, таких як війна, економічна криза, зростання рівня бідності, питання соціального захисту стають ще більш актуальними.

Точкою відліку поняття «соціальний захист» вважається 1935 рік, коли в США в рамках політики «Нового курсу» Рузвельта був прийнятий закон про соціальний захист. Поступово воно поширилося в інших країнах Заходу як система заходів щодо захисту всіх громадян, які проживають у країні, від економічного та соціального погіршення через безробіття, втрату або різке зниження доходів, хворобу, материнство, нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання, інвалідність, старість і втрату працездатності. Розглянемо підходи до визначення поняття «соціальний захист» у табл. 1.1.

На думку багатьох сучасних економістів, система соціального захисту - це сукупність інститутів, що гарантують гідні умови життя для всіх громадян, при цьому особлива увага приділяється економічним, юридичним і соціальним правам і гарантіям, соціальним інститутам і вразливим верствам суспільства. Таке визначення системи соціального захисту дають А. Сіленко та В. Коляденко. На їхню думку, система соціального захисту включає в себе сукупність правових, соціально-економічних і політичних гарантій, які забезпечують необхідні умови для забезпечення життєдіяльності. Система соціального захисту визначається двома способами: для працездатних

громадян - через особистий трудовий внесок, економічну самостійність і підприємництво, а для соціально вразливих верств населення - за рахунок держави, але не нижче законодавчо встановленого прожиткового мінімуму [6].

Таблиця 1.1

Підходи до визначення поняття «соціальний захист»

Автор	Визначення поняття «соціальний захист»
М. Туленко	Соціальний захист визначається як процес дій, що координується соціальними та політичними інститутами, спрямований на підтримання належного соціального рівня життя та добробуту індивідів і соціальних груп за певних соціально-економічних умов.
К. Дідківська	Розглядає соціальний захист як державну підтримку окремих категорій населення, які можуть зазнати негативного впливу ринкових процесів, що забезпечує достатній рівень життя шляхом надання правової, фінансової та матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливим) та економічно активним особам.
В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова	Соціальний захист - це комплекс інституційних, правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення добробуту всіх членів суспільства в конкретній економічній ситуації.
Б.І. Сташків	Соціальним захистом визнається матеріальна допомога в її видах і формах, що надається із спеціально створеного фонду на умовах, визначених законом або договором, особам, які через незалежні від них обставини не мають достатніх засобів до існування.
С. Горянська	Соціальний захист - це система економічних, політичних і правових заходів, спрямованих на створення оптимальних умов, що гарантують реальні можливості для реалізації громадянами своїх прав і свобод.

Джерело: побудовано автором за даними [1-5]

Соціальний захист включає пасивні та активні заходи підтримки доходів. Пасивні заходи включають соціальну допомогу, а активні - соціальне страхування (забезпечення доходу на випадок втрати працездатності або безробіття), лікування та профілактику захворювань, а також сприяння освіті та професійній підготовці [3]. Пасивна підтримка надається у формі соціальної

допомоги. Іншими словами, це допомога, яку суспільство надає окремим особам та сім'ям, які не мають достатніх засобів для існування. Соціальна допомога за своєю суттю є адресною, оскільки надається лише тим, хто її потребує. Соціальний захист через соціальну допомогу виконує лікувальну та реабілітаційну функцію. Вона допомагає людям, які перебувають у складних життєвих обставинах, вирватися з бідності та уникнути маргіналізації.

Однак не менш важливими є заходи, спрямовані на запобігання ситуаціям, що загрожують добробуту людини, та на сприяння її активності. Соціальний захист виконує превентивну та запобіжну функцію, захищаючи людей та їхні сім'ї від втрат доходів, пов'язаних з безробіттям, старінням, хворобами та смертю, а також сприяючи підвищенню добробуту через фінансову підтримку соціальних послуг та догляду за дітьми. Системи соціального захисту включають програми зайнятості, соціального страхування, охорони здоров'я та інші програми. Соціальний захист громадян є частиною соціальної функції держави. Основною метою соціальної функції є забезпечення гідного життя людей, вільного розвитку особистості, захисту сім'ї, соціальної справедливості та соціальної безпеки.

Перейдемо до визначення принципів соціального захисту та розглянемо підходи до їх визначення науковцями. Деякі науковці виділяють такі основні принципи соціального захисту населення: гуманність, адресність, соціальна справедливість, комплексність та забезпечення прав і свобод особистості [7]. Основними принципами сучасної моделі соціального захисту більшість науковців вважають адресність, багатосуб'єктність, гнучкість функціонування, комплексність та системність. Метою соціального захисту є надання необхідної допомоги людям, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також через вищезазначені принципи заохочення та підтримка активності людей, їхньої готовності самостійно вирішувати існуючі проблеми [7]. Тому між цими переліками принципів соціального захисту існують важливі подібності та паралелі.

Принцип гнучкості забезпечує адекватне функціонування системи соціального захисту в умовах, коли потреби осіб, які є суб'єктами правового регулювання та правовідносин у сфері соціального захисту, постійно змінюються. З наукової точки зору цікавою є позиція Є. П. Яригіної, яка зазначає, що вона має ґрунтуватися на таких принципах: «диференційований підхід до соціального захисту різних соціально-демографічних груп і верств населення; забезпечення соціально прийняттого рівня життя для всіх громадян; гнучкість та оперативність у здійсненні заходів соціального захисту; поєднання центрального та місцевого регулювання в системі соціального захисту населення; комплексність заходів соціального захисту» [6]. Такий підхід вказує на необхідність визначення базових інституційних принципів, які надають соціальному захисту необхідних характеристик і якостей, уможливаючи належний рівень взаємозв'язку регуляторних інструментів і функцій, необхідних для соціального захисту, а також ефективний і цілеспрямований розвиток відповідних правових систем.

В. А. Скуратівський вважає, що «соціальний захист населення ґрунтується на таких принципах: соціальні інтереси і потреби людини, пріоритетність охорони її життя і здоров'я, загальність соціального захисту, рівність права на соціальний захист, загальнодоступність найбільш нагальних і важливих потреб для всіх громадян та гарантовані рівні соціального захисту, комплексність форм і видів соціального захисту, законодавче визначення основних видів соціального захисту, визначення рівнів соціального захисту на основі критеріїв, превентивність соціального захисту» [9]. Таким чином, запропонований перелік принципів не є вичерпним і може бути доповнений новими, а також розширений за рахунок деталізації вже існуючих.

Отже, соціальний захист - це система заходів, спрямованих на забезпечення гідного рівня життя та соціальної справедливості для всіх членів суспільства. Він включає в себе як пасивні (соціальна допомога), так і активні (соціальне страхування, освіта, профілактика захворювань) заходи підтримки. До основних принципів соціального захисту відносяться: гуманність -

допомога повинна надаватися з повагою до гідності та прав людини; адресність - допомога повинна надаватися тим, хто її дійсно потребує; соціальна справедливість - допомога повинна бути справедливою та пропорційною потребам людини; комплексність - система соціального захисту повинна охоплювати всі аспекти життя людини; забезпечення прав і свобод особистості - система соціального захисту повинна гарантувати дотримання прав і свобод людини. В умовах війни, економічної кризи та зростання рівня бідності питання соціального захисту стають ще більш актуальними, держава повинна нести основну відповідальність за забезпечення соціального захисту своїх громадян.

1.2 Категорії населення, які потребують соціального захисту

Держава зобов'язана забезпечувати соціальний захист своїх громадян, особливо в умовах воєнних дій. Це питання набуло особливої гостроти в Україні у 2022-2023 роках через складну геополітичну ситуацію. Захист вразливих верств населення стає пріоритетним завданням державної політики, особливо в умовах конфлікту. Соціальний захист являє собою комплекс заходів, які вживаються на державному рівні для підтримки людей, що опинилися в складних життєвих обставинах. До таких обставин належать хвороби, старість, втрата працездатності, безробіття, а також нещасні випадки, пов'язані з виконанням професійних обов'язків. Важливо розуміти, що соціальний захист - це не лише надання матеріальної допомоги, а й система управління, спрямована на мінімізацію негативного впливу соціальних ризиків на життя людей. Її мета - забезпечення стабільного й безпечного соціального середовища для всіх громадян [10].

Фінансове забезпечення соціального захисту полягає у створенні та використанні фінансових ресурсів для досягнення соціальних цілей і завдань, а також у спрямуванні державних механізмів на кожну окрему особу для того,

щоб соціальний захист стосувався всього населення, а не лише найменш вразливих категорій населення.

М. І. Мальований, Л. Б. Баранник, І. М. Михайловська, О. В. Неліпович та багато інших авторів [11] виділяють три основні форми соціального захисту населення - соціальне страхування, соціальне забезпечення та соціальну допомогу. Соціальне страхування - це система, в якій майбутні потреби працівника визначаються законом і враховуються на загальному рівні, незалежно від доходу, і фінансується за рахунок страхових внесків підприємства, працівника та дотацій з бюджету. Соціальне страхування відрізняється тим, що внески значною мірою залежать від доходу, тоді як виплати визначаються відповідно до потреб, які не залежать від доходу.

Слід зазначити, що соціальне забезпечення, як інша форма соціального захисту, є системою державної допомоги, яка функціонує на принципово інших засадах, зокрема відсутності авансових внесків (як у випадку соціального страхування) та реалізації незалежно від того, чи потребує одержувач цих коштів, чи ні (як у випадку соціальної допомоги). Основними функціями соціального забезпечення є піклування про осіб, які за законом мають право на довгострокову або постійну допомогу (через вік, інвалідність, зниження працездатності або відсутність інших засобів до існування), а також розподіл фондів соціального забезпечення та внесків на соціальне страхування. Соціальне забезпечення здійснюється у випадках тимчасової непрацездатності, вагітності та пологів, догляду за дитиною з інвалідністю, хвороби, виходу на пенсію, безробіття, смерті годувальника, нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

На відміну від соціального забезпечення, соціальна допомога призначається в індивідуальному порядку відповідно до чинного законодавства та стосовно осіб, рівень життя яких суттєво знизився внаслідок різних обставин. Соціальна допомога - це система заходів, спрямованих на поліпшення становища певних соціальних верств населення через функціонування соціальних програм та мережі відповідних соціальних

інституцій. При визначенні соціальної допомоги враховується матеріальне становище осіб. Прикладом, що втілює характеристики соціальної допомоги, зокрема в Україні, є державна програма житлових субсидій. На відміну від соціального страхування, соціальна допомога визначається як державне забезпечення, що відповідає принципу субсидіарності та задовольняє індивідуальні потреби осіб, які потребують обґрунтованої допомоги [11]. Фінансове забезпечення соціального захисту в такий спосіб має свої особливості, які проявляються як у формуванні, так і у використанні фінансових ресурсів [12].

Узагальнимо перелік осіб, які відносяться до соціально вразливих. До соціально вразливих груп належать, зокрема, пенсіонери, особи з інвалідністю (в тому числі діти з особливими потребами), багатодітні та неповні сім'ї, безробітні, жінки, молодь, малозабезпечені, мігранти та бездомні. У різних публікаціях та документах соціальні групи, які потребують соціальної підтримки, називаються по-різному. В Україні соціально вразливими верствами населення вважаються:

- особи з інвалідністю та члени їхніх сімей (малозабезпечені особи, котрі проживають з особою з інвалідністю I, II групи внаслідок психічного розладу, діти з інвалідністю та їхні батьки; особи з інвалідністю з дитинства, члени їхніх сімей, особи, яким надається психіатрична допомога);

- учасники війни (особи з інвалідністю та діти війни), учасники АТО;

- громадяни похилого віку (самотні громадяни пенсійного віку, громадяни пенсійного віку, які не мають права на пенсію);

- особи, що не мають права на пенсію (особи з інвалідністю з дитинства; церковнослужителі та священнослужителі; біженці, іноземці й апатриди, котрі постійно проживають на території України; жінки з почесним званням «Мати-героїня»);

- діти та молодь (діти із малозабезпечених сімей; учні шкіл; діти-сироти);

- сім'ї з дітьми (малозабезпечені сім'ї; одинокі матері з дітьми; сім'ї, які перебувають у тяжких життєвих ситуаціях; опікуни/піклувальники, усиновлювачі, прийомні батьки);

- тимчасово непрацюючі громадяни (безробітні громадяни та їхні утриманці; тимчасово непрацездатні громадяни; вагітні жінки);

- бездомні громадяни (бездомні громадяни, безпритульні діти) [13].

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» до вразливих груп населення належать особи та сім'ї, які мають найвищий ризик потрапити у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників [14].

Держава надає фінансову допомогу вразливим верствам населення, а саме:

- державна допомога малозабезпеченим сім'ям надається сім'ям, чий дохід нижчий за прожитковий мінімум;

- державна допомога сім'ям з дітьми може надаватися на дітей до 3 років, а також на інших дітей за наявності певних обставин (одинока матір, дитина з інвалідністю);

- державна соціальна допомога особам з інвалідністю надається залежно від групи інвалідності;

- допомога по безробіттю надається особам, які втратили роботу та стали на облік у центрі зайнятості;

- пенсія, аліменти чи інші соціальні виплати, допомоги, компенсації по догляду [15].

Отже, соціальний захист - це система заходів, спрямованих на забезпечення гідного рівня життя та соціальної підтримки вразливих груп населення. Вразливі групи населення - це групи людей, які через певні обставини не можуть самостійно забезпечити собі гідний рівень життя. До вразливих груп населення в Україні належать інваліди та члени їхніх сімей, учасники війни та АТО, жертви радянського режиму, громадяни похилого віку, особи, що не мають права на пенсію, діти та молодь, сім'ї з дітьми,

сільські жителі й мешканці гірських районів, тимчасово непрацюючі громадяни, бездомні громадяни. Форми соціального захисту в Україні: виплати пенсій, виплати державних допомог, соціальне обслуговування та надання пільг. Держава надає соціальний захист вразливим групам населення з метою забезпечення їм гідного рівня життя, підтримки їх у складних життєвих ситуаціях, сприяння їх соціальній інтеграції, запобігання їх соціальній дезадаптації.

1.3 Зарубіжний досвід соціального захисту найбільш вразливих верств населення

Досвід розвинених європейських країн має першочергове значення при розгляді різних програм соціального захисту найбільш вразливих верств населення. Уряд Великої Британії приділяє особливу увагу схемам пенсійного страхування. Він також виділяє значні бюджетні кошти на соціальний захист малозабезпечених домогосподарств, які ретельно перевіряються соціальними службами та оцінюється їхня потреба у фінансовій допомозі та підтримці. Лише після такої процедури надається допомога [12]. У Великій Британії для того, щоб допомогти дітям швидше розвинути соціальні навички, були створені «Національні стандарти фостерного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». Суть цих стандартів полягає в тому, що діти, про яких не піклуються їхні батьки, повинні бути влаштовані у прийомні сім'ї або дитячі будинки сімейного типу. Державні органи влади проводять навчання для батьків та опікунів, які бажають піклуватися про таких дітей [17].

Для України було б найдоцільніше наслідувати приклад Республіки Польща. Там існують різноманітні центри для найбільш вразливих верств населення. Країна активно проводить політику інституціоналізації дитячих будинків та шкіл-інтернатів, що позитивно впливає на комплексну оцінку соціального захисту. Уряд запровадив нову систему допомоги громадянам, які

перебувають у складних життєвих обставинах [18]. Держава також піклується про багатодітні сім'ї, надаючи їм спеціальну допомогу, ця допомога виплачується, якщо дохід на одного члена сім'ї не перевищує 125 доларів США на місяць, а також якщо в сім'ї є діти з інвалідністю [19].

Система соціального захисту найбільш вразливих верств населення США є високорозвиненою і заслуговує на особливу увагу. Існують різноманітні програми соціальної допомоги, спрямовані на підтримку різних категорій громадян. Важливим досягненням системи соціального захисту найбільш вразливих верств населення є добре розвинений недержавний соціальний захист. У Сполучених Штатах Америки дуже популярною є допомога людям, які її потребують. Такі організації фінансуються виключно за рахунок благодійних пожертвувань та коштів приватних осіб. Оскільки доходи таких організацій не оподатковуються, вони вкладають кошти в розширення своєї діяльності та збільшення мережі таких організацій [20]. Такі заклади можуть діяти в певному регіоні або по всій країні, спрямованість їхньої діяльності також варіюється. Вони допомагають багатьом нужденним, зокрема людям похилого віку, сім'ям з дітьми, людям з інвалідністю, багатодітним сім'ям і бездомним. Тип підтримки, що надається, варіюється від категорії до категорії - фінансова підтримка для одних, підтримка у працевлаштуванні для інших, емоційна підтримка для третіх і т.д. Звичайно, така проактивна філантропія можлива лише у співпраці з урядом, адже уряди завжди підтримували таку діяльність на законодавчому рівні та заохочували своїх громадян допомагати тим, хто цього потребує.

Шведська система соціального захисту вразливих груп населення також широко визнана. Шведська система соціального захисту дещо відрізняється від інших і є найбільш передовою, про що свідчить високий рівень добробуту населення. Шведська модель соціального захисту є комплексною та високодоступною. Швеція, як і США, має велику мережу недержавних постачальників соціальних послуг, держава активно підтримує та фінансує такі організації. Соціальні служби також приділяють велику увагу створенню

здорового середовища для сімей з дітьми, вони організують різноманітні заходи, які проводять експерти, щоб допомогти батькам зрозуміти, як правильно виховувати дітей, як задовольняти їхні емоційні потреби та як підтримувати хорошу модель сім'ї. Значна частина системи соціального захисту Швеції присвячена турботі про людей з інвалідністю. Для забезпечення повної соціальної рівності та надання їм можливості вести повноцінне життя було прийнято низку програм, пільг та допомог [21]. Як показує досвід розвинених країн, таких як США та Швеція, питання недержавного соціального захисту активно підтримуються урядами.

Цікаво, що Японія також приділяє особливу увагу людям з інвалідністю. Вона забезпечує дотримання всіх прав і свобод цих людей. Роботодавці, які працевлаштовують таких людей, користуються підтримкою держави, їм надаються відповідні пільги. Однак найбільша частка видатків державного бюджету витрачається на підтримку людей похилого віку. Це пов'язано з тим, що останніми роками населення Японії старіє і частка пенсіонерів перевищила частку працездатного населення. Це, безумовно, негативне явище, але навіть за таких умов уряд Японії здатен забезпечити високий рівень життя пенсіонерів. Наступним рівнем бюджетних витрат є допомога сім'ям з дітьми [22]. Японія має особливе ставлення до народження та материнства і прагне захистити новостворені сім'ї та дати їм можливість гідно рости і розвиватися.

Бельгію можна вважати справжньою державою загального добробуту. Згідно з останніми дослідженнями, Бельгія має досить високий рівень добробуту та низку державних пільг, які є одними з найвищих у Європі. Питання зайнятості також викликають великий інтерес. Рівень безробіття є низьким у порівнянні з Європою. Держава пропонує студентам добре оплачувану роботу після закінчення навчання, а органи з питань безробіття вживають заходів для працевлаштування тимчасово безробітних громадян. Це пов'язано з тим, що бельгійський уряд визнає, що вся система соціального забезпечення залежить від працездатних людей. Очікувана тривалість життя постійно зростає, а добре скоординована та ефективна система соціального

забезпечення забезпечує повне охоплення населення. Бельгія активно підтримує материнство та сім'ї з дітьми, і ця політика сприяє підвищенню рівня народжуваності. Держава надає сім'ям адекватні соціальні виплати до досягнення дитиною певного віку. У Бельгії створено єдину систематизовану базу даних, яка містить інформацію про всі соціальні виплати для найбільш вразливих груп населення [23]. Це означає, що пільги та інші види допомоги надаються автоматично, без необхідності постійно відвідувати органи соціального захисту або стояти в чергах. Створення такої бази було дуже позитивним для людей і вміло використовувалося протягом багатьох років. Таким чином, соціальна допомога має велике значення для бельгійського уряду і створює чудові умови для життя та розвитку його громадян.

Фінляндія входить до п'ятірки кращих країн світу за якістю життя (беручи до уваги охорону здоров'я, рівень життя, тривалість, дохід і реалізацію прав жінок). Фінська система соціального захисту, складовою якої є соціальне забезпечення, базується на скандинавській моделі держави загального добробуту. Система соціального забезпечення ґрунтується на добре розвиненій правовій базі. Її основним принципом є рівність людей, які мають однакове право на однакові послуги незалежно від економічного чи соціального статусу. Існують такі державні програми, як обов'язкове страхування по старості та інвалідності, допомога по безробіттю, допомога по вагітності та пологах, допомога по догляду за дитиною, допомога багатодітним сім'ям, фінансування дитячих садків і шкільних ясел, а також соціальна допомога інвалідам. Інвалідам у Фінляндії надаються інтеграційні курси, реабілітаційні консультації, житло, персональна допомога та послуги перекладачів для людей з вадами зору та слуху. Відшкодовуються витрати на відповідні модифікації житла, а також на обладнання та пристрої, придбані інвалідом, якщо вони необхідні йому для самостійного життя. Покриваються також витрати на медичні послуги та ліки.

Отже, у всіх розвинених країнах, що розглядаються, існує комплексна система соціального захисту, яка охоплює різні категорії вразливих верств

населення. Держава відіграє важливу роль у фінансуванні та регулюванні соціальних програм, але також активно співпрацює з недержавними організаціями. Існує акцент на наданні не лише фінансової допомоги, але й на створенні умов для соціальної інтеграції та повноцінного життя вразливих груп населення, особлива увага приділяється людям з інвалідністю, пенсіонерам, сім'ям з дітьми та безробітним. Досвід зарубіжних країн може бути цінним джерелом для вдосконалення системи соціального захисту в Україні, необхідно враховувати особливості та контекст кожної країни при адаптації їхнього досвіду. Важливо розвивати не лише державну, але й недержавну систему соціального захисту, слід прагнути до створення комплексної та доступної системи, яка б забезпечувала гідне життя для всіх вразливих верств населення.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1 Аналіз основних показників соціального захисту найбільш вразливих верств населення

В сучасному світі питання соціального захисту найбільш вразливих верств населення набуває особливої актуальності. Це пов'язано з низкою факторів, таких як: зростання рівня бідності; поглиблення соціальної нерівності; старіння населення; інвалідність; безробіття; сирітство; стихійні лиха; військові дії. Вразливі верстви населення потребують особливої підтримки та допомоги з боку держави, адже вони не в змозі самостійно забезпечити собі гідний рівень життя. Система соціального захисту в Україні покликана надавати допомогу та підтримку найбільш вразливим верствам населення, таким як: пенсіонери, особи з інвалідністю, малозабезпечені сім'ї, отримувачі допомоги у зв'язку з втратою годувальника, бездомні.

Розглянемо динаміку видатків Державного бюджету на соціальний захист пенсіонерів на рис. 2.1.

Рис. 2.1 Динаміка видатків Державного бюджету на соціальний захист пенсіонерів за 2019 – 2023 рр., млн. грн.

Джерело: побудовано автором за даними [24]

Згідно з рис. 2.1 видатки на соціальний захист пенсіонерів постійно зростали протягом усього аналізованого періоду. Основні фактори, які могли вплинути на зростання видатків на соціальний захист пенсіонерів: індексація пенсій у 2023 році, зростання чисельності пенсіонерів, збільшення прожиткового мінімуму. Отже, держава збільшує фінансування соціального захисту пенсіонерів. Це свідчить про те, що держава визнає важливість цієї проблеми та вживає заходів для її вирішення, зростання видатків на соціальний захист пенсіонерів є позитивною тенденцією, адже вона дозволяє покращити добробут цієї групи населення. Однак, важливо зазначити, що рівень пенсійного забезпечення в Україні все ще залишається низьким.

В табл. 2.1 проаналізуємо надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.

Таблиця 2.1

Надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям у 2022 році

	Кількість сімей, усього, одиниць	Сума допомоги усього, млн. грн	Середній розмір допомоги усього, грн
Кількість сімей, яким призначено допомогу	313 321	1 527,0	4 873,53
Склад сімей, яким призначено допомогу, за кількістю членів сім'ї			
з 1 особи	20 813	34,0	1 632,83
з 2 осіб	75 281	187,4	2 489,06
з 3 осіб	78 939	343,7	4 354,67
з 4 осіб	62 893	337,6	5 368,25
з 5 та більше	75 395	624,2	8 279,55
Загальна кількість осіб, які враховані при призначенні допомоги, з їх числа			
працевдатних осіб	321 751	-	-
непрацевдатних дорослих	40 379	-	-
осіб з інвалідністю - дорослих	53 628	-	-
дітей	672 418	-	-
Профінансована сума для виплати одержувачам допомоги, протягом року	-	13 538,2	4 724,28

Джерело: побудовано автором за даними [25]

За даними табл. 2.1 можемо зробити висновки про те, що держава надає значну допомогу малозабезпеченим сім'ям. Найбільшу частку від загальної кількості сімей, які отримали допомогу, складають сім'ї з 3 осіб.

В табл. 2.2 розглянемо державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю.

Таблиця 2.2

Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю станом на 01.01.2023

	Кількість отримувачів, осіб	Загальна сума призначеної місячної допомоги з урахуванням надбавок, підвищень та сум індексації, тис. грн	Середній розмір призначеної місячної допомоги з урахуванням надбавок, підвищень та сум індексації, грн
Усього	176 228	374 737,1	2 126,43
Особи з інвалідністю			
I групи	7 798	16 979,4	2 177,45
II групи	37 067	77 676,2	2 095,56
III групи	76 356	159 080,1	2 083,40
Особи, які досягли віку, встановленого ст.1 ЗУ "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають право на пенсію та особам з інвалідністю"	11 682	24 554,2	2 101,90
Отримувачі допомоги на дітей померлого годувальника, який на день смерті не мав страхового стажу, необхідного для призначення пенсії особам з інвалідністю III групи відповідно до ЗУ "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування"	43 273	96 338,5	2 226,30

Джерело: побудовано автором за даними [25]

За даними табл. 2.2 можемо зробити наступні висновки: станом на 01.01.2023 найбільший середній розмір призначеної місячної допомоги

спостерігався у отримувачів допомоги на дітей померлого годувальника, який на день смерті не мав страхового стажу. Найбільшою кількістю отримувачів державної соціальної допомоги є особи з інвалідністю III групи.

В табл. 2.3 розглянемо кількість закладів (відділень) соціального захисту для бездомних громадян.

Таблиця 2.3

Кількість закладів (відділень) соціального захисту для бездомних громадян за 2020-2022 рр. станом на кінець року

	2020	2021	2022
Будинки (відділення) нічного перебування	23	25	23
в них місць	896	1036	948
Центри (відділення) реінтеграції	16	16	14
в них місць	709	756	656
Соціальні готелі (відділення)	6	7	5
в них місць	160	155	176

Джерело: побудовано автором за даними [25]

Згідно з даними табл. 2.3 кількість будинків нічного перебування за аналізований період знизилась на 73,9%, кількість центрів реінтеграції знизилась на 72%, кількість соціальних готелів знизилась на 78,3%.

Отже, в Україні існує система соціального захисту, яка покликана надавати допомогу та підтримку найбільш вразливим верствам населення. Загалом держава збільшує фінансування найбільш вразливих верств населення, що є позитивною тенденцією, адже вона дозволяє покращити добробут вразливих верств населення.

2.2 Оцінка ефективності діючої системи соціального захисту

Система соціального захисту є одним із найважливіших інструментів державної соціальної політики, спрямованої на забезпечення гідного життя та соціальної справедливості для всіх членів суспільства. Її ефективність безпосередньо впливає на рівень життя та добробут населення, особливо вразливих груп, таких як малозабезпечені сім'ї, особи з інвалідністю, пенсіонери, безробітні, внутрішньо переміщені особи тощо. Отже, розглянемо в табл. 2.4 середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерів усіх категорій.

Таблиця 2.4

Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерів усіх категорій за 2021-2023 рр. (на початок року), грн.

	2021	2022	2023
Середній розмір призначеної місячної пенсії, усього	3507,51	3991,53	4622,59
за віком	3538,97	3944,81	4522,98
по інвалідності	2859,48	3269,78	3790,71
у зв'язку з втратою годувальника	3249,94	3730,71	4416,87
соціальні пенсії	1786,06	1955,65	2140,03

Джерело: побудовано автором за даними [25]

Отже, за даними табл. 2.4 можемо зробити висновки про те, що: середній розмір призначеної місячної пенсії за аналізований період зріс на 31,8%, розмір пенсії за віком зростає на 27,8%, розмір пенсії по інвалідності зріс на 32,6%, розмір пенсії у зв'язку з втратою годувальника зріс на 35,9%, розмір соціальних пенсій зріс на 19,8%.

В табл. 2.5 розглянемо середній розмір призначених місячних пенсій особам з інвалідністю внаслідок війни.

Таблиця 2.5

Середній розмір призначених місячних пенсій особам з інвалідністю внаслідок війни за групами інвалідності за 2021-2023 рр., грн.

	2021	2022	2023
Усього осіб з інвалідністю внаслідок війни	9763,68	11343,12	13598,86
I групи	12668,77	14419,54	16586,75
II групи	10832,06	12595,57	15113,28
III групи	7775,56	9082,95	10926,57

Джерело: побудовано автором за даними [25]

За даними табл. 2.5 чисельність осіб з інвалідністю внаслідок війни зросла на 39,3%, що пов'язано з повномасштабними військовими діями росії на території України. Середній розмір призначеної місячної пенсії особам з інвалідністю внаслідок війни I групи зріс на 30,9%, особам з інвалідністю внаслідок війни II групи зріс на 39,5%, особам з інвалідністю внаслідок війни III групи зріс на 40,5%. На рис. 2.5 розглянемо кількість будинків-інтернатів для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю.

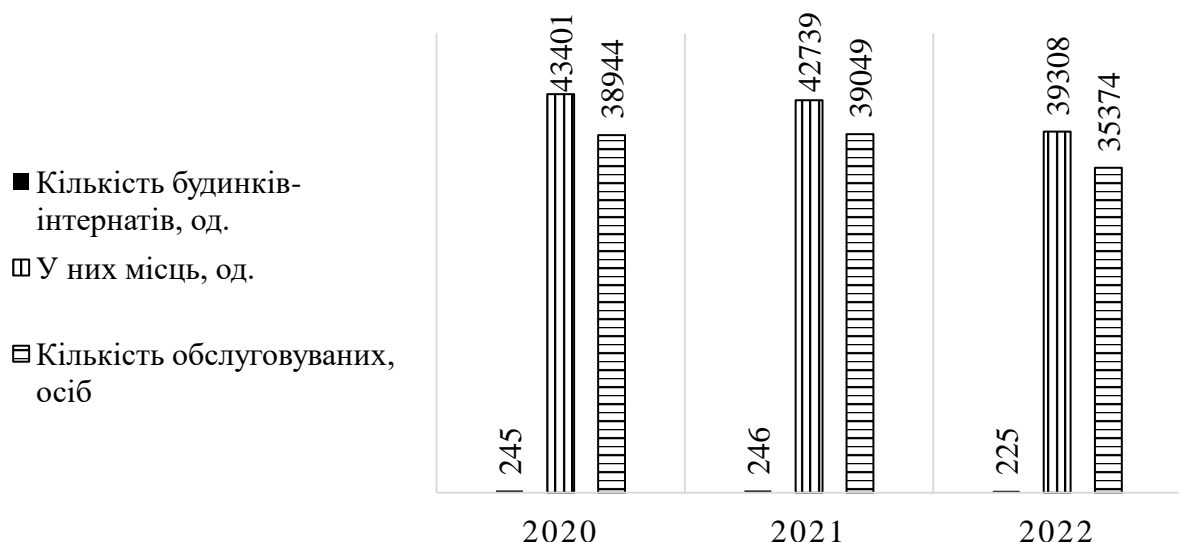

Рис. 2.2 Кількість будинків-інтернатів для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю (дорослих) за 2020-2022 рр., на кінець року

Джерело: побудовано автором за даними [29]

За даними рис. 2.2 можемо зробити висновок про те, що кількість будинків-інтернатів скоротилась за аналізований період з 245 од. до 225 од., тобто на 8,2%. Відповідно від скорочення будинків-інтернатів скоротилась і кількість місць на 9,4%, та кількість обслугованих осіб скоротилась на 9,2%.

В табл. 2.6 розглянемо інтернатні заклади та заклади соціального захисту для дітей.

Таблиця 2.6

Інтернатні заклади та заклади соціального захисту для дітей за 2020-2022 рр. (на кінець року)

	2020	2021	2022
Школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування			
кількість закладів, од	8	1	1
в них дітей, осіб	457	57	69
Дитячі будинки системи МОН			
кількість закладів, од	22	17	12
в них дітей, осіб	900	662	519
Будинки дитини системи охорони здоров'я			
кількість закладів, од	40	37	36
в них дітей, осіб	2387	2201	2092
Притулки для дітей			
кількість закладів, од	5	4	4
в них дітей, осіб	549	564	623

Джерело: побудовано автором за даними [25]

За даними табл. 2.6 можемо зробити наступні висновки: кількість шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування скоротилась на 87,5%, чисельність дітей відповідно також скоротилась на 84,9%. Кількість дитячих будинків системи МОН скоротилась на 45,4%, чисельність дітей в них відповідно скоротилась на 42,3%. Кількість будинків системи охорони здоров'я скоротилась на 10%, чисельність дітей в них скоротилась на 12,3%. Кількість притулків для дітей скоротилась на 20%, чисельність дітей в них зросла на 13,5%.

Від початку повномасштабної війни Україна допомагала і продовжує допомагати своїм громадянам, які були вимушені покинути свої домівки і стали ВПО. Програма допомоги ВПО є однією з наймасштабніших програм у соціальній сфері. З моменту запровадження виплат як екстреної допомоги для всіх ВПО, Уряд скоригував параметри допомоги на проживання. Зокрема, пріоритетною є допомога особам, які в умовах воєнного стану не можуть працювати, доглядати за дітьми, є тяжко хворими або особами з інвалідністю, а також не мають або мають низький рівень доходів. Виплата ВПО допомагає людям у важкі часи, наприклад, знайти житло, роботу, облаштуватися в новій громаді та налагодити своє життя.

Для ВПО, які отримують державну допомогу не менше восьми місяців (зазвичай 12-24 місяці) з 1 березня 2024 року, цей період продовжено ще на шість місяців за дотримання низки умов. Зокрема, виплати автоматично продовжуються (без додаткового звернення) пенсіонерам, особам з інвалідністю I та II групи, тяжкохворим дітям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, прийомним батькам, батькам-вихователям та іншим особам, які втратили працездатність. Загалом, було спрямовано видатки на виплату допомоги для 671 тис. осіб, на загальну суму 1,4 млрд. грн. Розмір виплат для ВПО наступний:

- на одну дорослу особу, яка стала ВПО – 2 тис. грн;
- на одну дитину або особу з інвалідністю – ВПО – 3 тис. грн;

Таким чином, сім'я з 4-х ВПО (двоє дорослих і двоє дітей) загалом отримує від держави 10 тис. грн допомоги ВПО щомісяця.

Отже, провівши оцінку ефективності діючої системи соціального захисту можемо зробити наступні висновки: система соціального захисту в Україні зазнала значних змін внаслідок повномасштабної війни. З одного боку, пенсії та деякі інші соціальні виплати зросли. З іншого боку, кількість соціальних закладів, таких як будинки-інтернати та дитячі будинки, скоротилася.

2.3 Аналіз державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій в сфері соціального захисту найбільш вразливих верств населення

Державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії відіграють ключову роль у забезпеченні соціального захисту найбільш вразливих верств населення в Україні. Їх мета - гарантувати, що всі громадяни, незалежно від їхніх доходів, обставин чи місця проживання, мають доступ до базового рівня життя та необхідних соціальних послуг. Основними державними стандартами є мінімальна заробітна плата котра є найнижчим допустимим рівнем оплати праці, який гарантує працівникам можливість задовольнити свої базові потреби; мінімальна пенсія є найнижчим розміром пенсійних виплат, який гарантує пенсіонерам можливість задовольнити свої базові потреби; державна соціальна допомога є виплатами, які надаються малозабезпеченим сім'ям, особам з інвалідністю, непрацездатним громадянам та іншим категоріям населення, які потребують матеріальної підтримки. Розглянемо співвідношення рівня мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму на рис. 2.3.

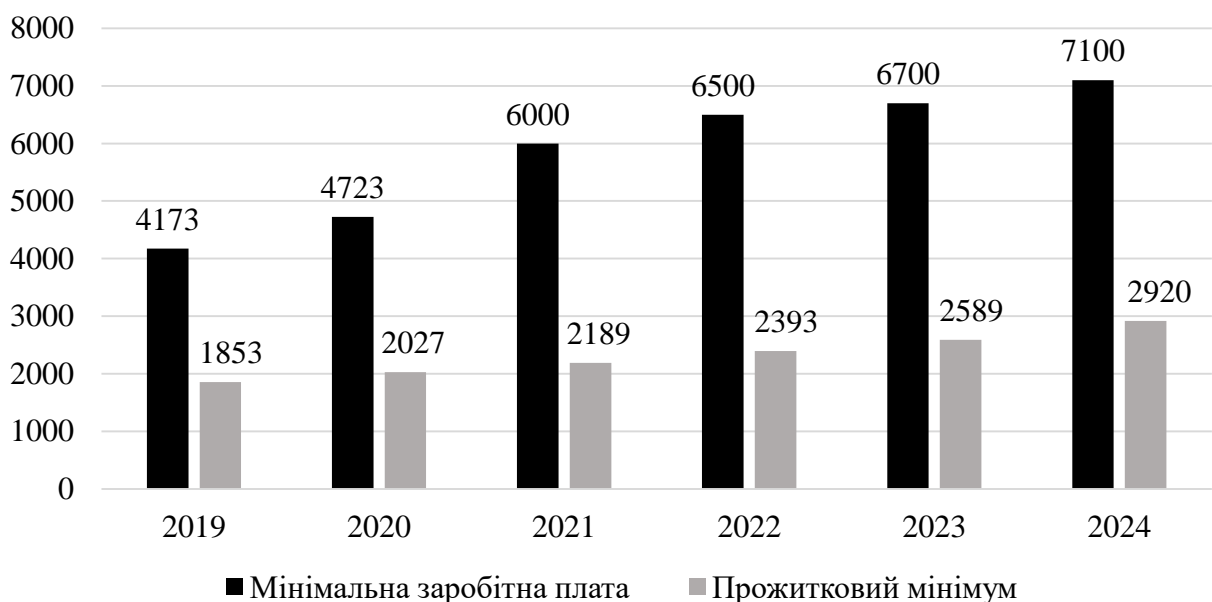

Рис. 2.3 Співвідношення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати за 2019-2024 рр., грн.

Джерело: побудовано автором за даними [26; 27]

За даними рис. 2.3 можемо зробити наступні висновки: прожитковий мінімум і мінімальна заробітна плата в Україні протягом 2019-2024 років зростали, але темпи зростання не завжди співпадали. Співвідношення мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму залишається невисоким, що свідчить про те, що багато українців живуть на межі бідності. Зростання прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати є позитивним явищем, адже воно дозволяє українцям купувати більше товарів та послуг. Однак, темпи зростання не завжди відповідають рівню інфляції, тому багато українців все ще відчувають фінансові труднощі.

Мінімальна пенсія розраховується на основі поточного рівня мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму. Для більшості людей похилого віку пенсія є єдиним джерелом доходу. Динаміку розмірів мінімальної пенсії за віком в Україні за 2019-2024 рр. представлено на рис. 2.4.

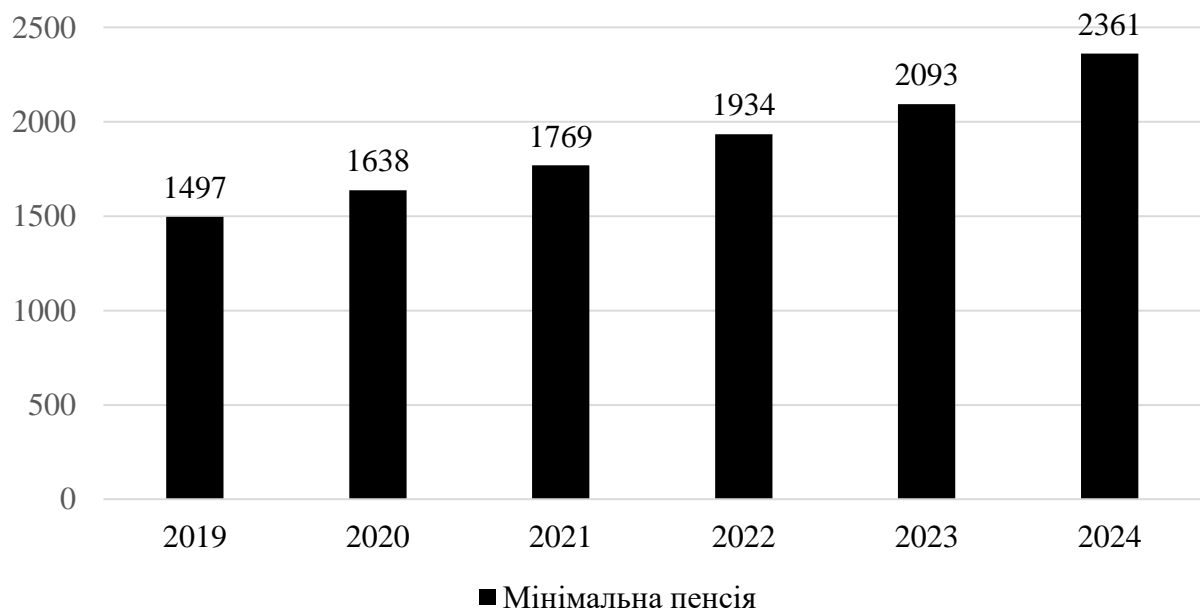

Рис. 2.4 Динаміка мінімальної пенсії в Україні за 2019-2024 рр., грн.

Джерело: побудовано автором за даними [28]

З аналізу рис. 2.4 можна зробити такі висновки: мінімальна пенсія в Україні протягом аналізованого періоду зростала. Зростання мінімальної пенсії свідчить про те, що держава вживає заходів для підвищення рівня життя пенсіонерів. Незважаючи на зростання мінімальної пенсії, вона все ще залишається на досить низькому рівні. Багато пенсіонерів в Україні мають труднощі з тим, щоб прожити на мінімальну пенсію, тож державі необхідно вживати подальших заходів для підвищення рівня життя пенсіонерів.

Далі розглянемо динаміку середньої пенсійної виплати на рис. 2.5.

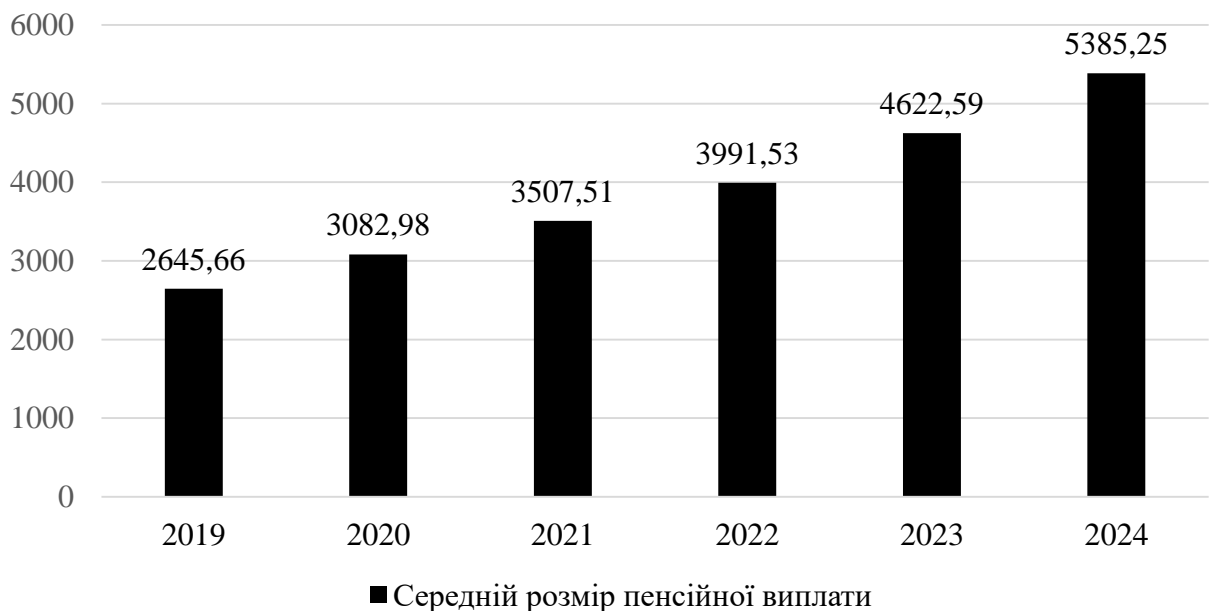

Рис. 2.5 Динаміка середньої пенсійної виплати в Україні за 2019-2024 рр., грн.

Джерело: побудовано за даними [29]

Отже, з аналізу рис. 2.5 можемо зробити наступні висновки: середня пенсія в Україні протягом аналізованого періоду зростала, але все ще залишається низькою. Уряд України планує продовжувати реформувати пенсійну систему, щоб забезпечити зростання пенсій та їх відповідність рівню життя в країні.

В табл. 2.7 наведено державну соціальну допомогу на догляд.

Таблиця 2.7

Державна соціальна допомога на догляд станом на 01. 01. 2023 р.

	Кількість отримувачів, осіб		Загальна сума призначеної місячної допомоги з урахуванням надбавок, підвищень та сум індексації, тис. грн	Середній розмір призначеної місячної допомоги з урахуванням надбавок, підвищень та сум індексації, грн
	Усього	з них жінки		
Усього	48616	41304	40585,6	834,82
Одинокі малозабезпечені особи, які за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду (крім осіб з інвалідністю I групи)	49	29	17,1	348,94
Малозабезпечені особи з інвалідністю I групи	374	127	181,0	483,85
із них				
віднесені до підгрупи А	186	60	117,9	633,80
віднесені до підгрупи Б	188	67	63,1	335,46
одинокі особи, які досягли 80-ти річного віку та за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду	48193	41148	40387,6	838,04

Джерело: побудовано автором за даними [25]

За даними табл. 2.7 можемо зробити висновки про те, що більшість отримувачів державної соціальної допомоги на догляд – жінки. Найбільшу частку отримувачів становлять одинокі особи, які досягли 80-ти річного віку та за висновком ЛКК потребують постійного стороннього догляду, та ця вразлива верства населення має найбільший середній розмір призначеної місячної допомоги.

Розміри державних соціальних гарантій для найбільш вразливих верств населення в Україні наведено в Додатку А. Розмір допомоги одиноким матерям за 2019-2024 рр. зріс на 27,7%. Розмір державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям зріс на 39,8%. Розмір державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства I групи з надбавкою на догляд

підгрупи А зріс на 131,9%, підгрупи Б зріс на 86,1%, особам з інвалідністю з дитинства II та III групи зріс на 40,3%, саодиноким особам з інвалідністю з дитинства II групи, які за висновком МСЕК потребують постійного стороннього догляду з надбавкою на догляд зріс на 116,7%, саодиноким особам з інвалідністю з дитинства III групи, які за висновком МСЕК потребують постійного стороннього догляду з надбавкою на догляд зріс на 88,7%.

Отже, проаналізувавши державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії в сфері соціального захисту найбільш вразливих верств населення можемо зробити наступні висновки: державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії в Україні відіграють ключову роль у забезпеченні соціального захисту найбільш вразливих верств населення, однак, рівень життя багатьох українців, особливо пенсіонерів та осіб з інвалідністю, залишається низьким.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ

3.1 Шляхи підвищення ефективності та доступності соціальних послуг

У сучасному світі соціальні послуги відіграють важливу роль у житті людей, забезпечуючи їм підтримку та допомогу у складних життєвих ситуаціях. Однак, доступність та ефективність цих послуг часто залишаються на недостатньому рівні. Це зумовлює ряд проблем, таких як невідповідність обсягів та видів соціальних послуг потребам населення; недостатнє фінансування системи соціальних послуг; низький рівень кваліфікації та мотивації соціальних працівників; бюрократизація та складність процедур отримання соціальних послуг; стигматизація людей, які потребують соціальної допомоги.

Для підвищення ефективності та доступності соціальних послуг можемо використовувати наступні шляхи: соціальна реклама, визначення основних проблем у системі надання соціальних послуг, ознайомлення з кращими практиками інтегрованих соціальних послуг. Отже, розглянемо наведені шляхи детальніше.

Соціальна реклама – це потужний інструмент, що може суттєво підвищити доступність соціальних послуг для населення. Завдяки їй люди дізнаються про те, де й як вони можуть отримати необхідну допомогу та підтримку. Однак, щоб соціальна реклама дійсно спрацювала, потрібен комплексний підхід. Необхідно розробити чітку стратегію, яка буде ґрунтуватися на потребах та особливостях цільової аудиторії. Ґрунтуючись на досвіді використання соціальної реклами для підвищення доступності соціальних послуг, можемо дати наступні рекомендації: провести аналіз цільової аудиторії; створювати цікаві і зрозумілі інформаційні кампанії; налагодити партнерські відносини з державними установами, некомерційними

організаціями та іншими зацікавленими сторонами для спільного просування соціальних послуг; створювати цікаві інформаційні сайти; створювати доступну інформацію про соціальні послуги; активні сторінки в соціальних мережах та інші цифрові ресурси [32].

Жіночий консорціум України за підтримки Міжнародного комітету порятунку/IRC-ECHO проводить дослідження під назвою «Програма реагування Міжнародного комітету порятунку на надзвичайні ситуації в Україні». Метою дослідження стало вивчення того, як війна вплинула на доступність та якість соціальних послуг для вразливих груп населення в різних регіонах країни. Отримані результати свідчать про низку серйозних проблем, з якими стикається система надання соціальних послуг в умовах воєнного конфлікту:

- нестача кадрів при зростанні запитів від населення;
- відсутність житла для розміщення ВПО;
- складність адаптації та інтеграції ВПО в громадах;
- загроза екологічної кризи в регіоні;
- відсутність єдиної бази ВПО з профілюванням їх потреб;
- неналежне забезпечення дітей-ВПО шкільним приладдям;
- відсутність повного спектру соціальних і медичних послуг для людей з особливими потребами, в тому числі людей похилого віку;
- обмежене фінансування молодіжних програм [33].

Проект «Спільно. Соціальні послуги для сім'ї у громаді» став одним із перших в Україні, де застосували інтегрований підхід до надання соціальних послуг. Він був реалізований у співпраці з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та Консорціумом партнерських організацій за фінансової підтримки Німецького Уряду та Німецького банку розвитку (KfW). До Консорціуму з Українською мережею за права дитини, увійшли такі відомі неурядові організації: «Маріупольська спілка молоді», «Надія і житло для дітей», Партнерство «Кожній дитині», «СОС Дитячі містечка», «Соціальна синергія» [34].

Проект реалізував низку послідовних заходів, спрямованих на: запобігання складним життєвим обставинам, що включало роботу з сім'ями, щоб допомогти їм впоратися з проблемами та мінімізувати ризики потрапляння в складні ситуації; профілактику соціального сирітства, що включало раннє втручання та підтримку сімей, які перебувають у групі ризику позбавлення батьківських прав; раннє виявлення дітей та сімей, які потребують професійної допомоги, що включало налагодження системи ідентифікації дітей, які зазнають жорстокого поводження, нехтування або знаходяться в небезпеці; направлення сімей з дітьми на відповідні послуги, що включало оцінку потреб кожної сім'ї та надання їй необхідної підтримки, такої як психологічна допомога, соціальні послуги або матеріальна допомога; повернення дітей, які потрапили до інтернатів, у ресурсно спроможні сім'ї, що включало роботу з біологічними сім'ями та прийомними сім'ями, щоб створити умови для повернення дітей додому. У проект активно залучалися всі відомства, які так чи інакше відповідають за захист дітей та працюють з сім'ями, серед них були органи освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, охорони правопорядку, правосуддя та інші. У першій фазі проекту брали участь 12 громад Луганської та Донецької областей: Сіверська, Новопсковська, Чмирівська, Дружківська, Троїцька, Білокуракинська, Біловодська, Соледарська, Бахмутська, Миколаївська, місто Маріуполь, Сартанська територіальні громади. Цей проект став успішним прикладом комплексного підходу до захисту дітей та сімей у складних життєвих обставинах. Він продемонстрував, що завдяки спільним зусиллям різних відомств та активній участі громад можна значно покращити життя дітей та їхніх сімей [34].

Реалізація проекту надала підтримку громадам в організації надання якісних соціальних послуг сім'ям, які опинилися у складній життєвій ситуації. На рівні громади, де послуга організована навколо одержувача, можна надавати певні види соціальних послуг на основі інших установ, пов'язаних зі структурними підрозділами, такими як освіта, охорона здоров'я та культура.

Наприклад, деякі центри медичної реабілітації та паліативної допомоги надають батькам послуги тимчасового відпочинку. Є приклади надання цієї послуги в центрі соціальної підтримки дітей та сімей (у м. Харків). Також розглядається питання надання соціальних послуг у психоневрологічних диспансерах. У цьому випадку фахівцям, котрі працюють в цих установах працюють фахівці, рекомендовано оволодіння технікою ведення випадку [34].

В інклюзивно-ресурсних центрах налагоджена система надання комплексної послуги раннього втручання для сімей з дітьми, які мають затримки розвитку, встановлену інвалідність або ризик її отримання. Спеціалісти інклюзивно-ресурсних центрів проходять спеціальне навчання щодо раннього втручання та оволодівають методикою ведення випадків. Співпраця з соціальними службами налагоджена на рівні громад – інклюзивно-ресурсні центри направляють родини, які потребують соціального супроводу, до відповідних установ. Важливим аспектом є поєднання соціальних послуг та соціальних виплат. Оцінка потреб сім'ї/особи проводиться не лише за зверненням до інклюзивно-ресурсних центрів, але й у разі звернення до управління (відділу) соціального захисту населення: при призначенні державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю, одноразової матеріальної допомоги непрацюючим малозабезпеченим особам, особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю, одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми. Працівники управління соціального захисту інформують про доступні соціальні послуги – вони надають друковані інформаційні матеріали та роз'яснюють умови та порядок їх отримання [34].

Ефективне подолання складних життєвих обставин родинами можливе лише за умови комплексного підходу, який передбачає об'єднання зусиль та ресурсів громади та держави. Цей підхід має ґрунтуватися на наданні соціальних послуг за технологією ведення випадку та соціальних виплат, забезпеченні доступу до освітніх послуг, охорони здоров'я, ювенальної

превенції, працевлаштування та інших видів допомоги, підтримці вразливих сімей з дітьми. Такий комплексний підхід сприяє покращенню соціального благополуччя громади загалом, підвищенню стійкості сімей перед викликами, створенню умов для подолання або мінімізації впливу складних життєвих обставин [34].

Отже, серед основних шляхів підвищення ефективності та доступності соціальних послуг можемо виділити наступні:

- децентралізація та участь громад. Передача повноважень та ресурсів з надання соціальних послуг на місцевий рівень, залучення громад до розробки та реалізації політики соціального захисту, створення механізмів громадського контролю за діяльністю органів соціального захисту [35];

- інтегроване надання послуг. Запровадження технології ведення випадку; створення комплексних програм соціальної підтримки для сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах [34];

- підвищення кваліфікації та мотивації соціальних працівників. Забезпечення належного рівня освіти та підготовки соціальних працівників, впровадження системи менторства та супервізії, запровадження конкурентної системи оплати праці [36];

- спрощення процедур отримання соціальних послуг. Зменшення кількості документів, необхідних для отримання соціальних послуг, запровадження електронних сервісів для подання заяв та отримання інформації про соціальні послуги;

- боротьба з бюрократією та стигматизацією. Зменшення бюрократичних бар'єрів на шляху до отримання соціальних послуг, проведення кампаній з подолання стигматизації людей, які потребують соціальної допомоги;

- забезпечення фінансової стійкості системи соціального захисту. Збільшення бюджетних асигнувань на соціальний захист, залучення коштів з інших джерел, таких як благодійні фонди та міжнародні організації, ефективне використання наявних ресурсів [37];

- залучення громадських організацій та приватного сектору. Встановлення партнерських відносин з громадськими організаціями та приватними підприємствами для розширення спектру та якості надаваних послуг, заохочення волонтерства та активного залучення громадян до процесу надання соціальних послуг [38];

- оцінка та моніторинг якості надання соціальних послуг. Проведення регулярних аудитів та оцінок ефективності надання соціальних послуг, впровадження механізмів зворотного зв'язку для отримувачів послуг для постійного покращення якості [39];

- покращення інфраструктури. Забезпечення доступності будівель та транспорту для осіб з інвалідністю, що дозволить їм легше отримувати соціальні послуги, створення місцевих центрів обслуговування, де громадяни можуть отримати комплексні соціальні послуги в одному місці;

- політика інклюзії. Розробка програм, спрямованих на включення в суспільство найбільш вразливих груп, таких як особи з інвалідністю, бездомні, безробітні та малозабезпечені, впровадження програм, що забезпечують рівні можливості для всіх громадян незалежно від їх соціального чи економічного статусу [40].

Отже, існує декілька ключових шляхів, які можуть допомогти підвищити ефективність та доступність соціальних послуг в Україні. Впровадження цих шляхів може допомогти зробити систему соціальних послуг в Україні більш ефективною, доступною та відповідаючою потребам людей, які її потребують.

3.2 Розробка пропозицій щодо адресного надання соціальної допомоги

Адресне надання соціальної допомоги – це система надання допомоги, яка ґрунтується на індивідуальних потребах та обставинах кожної людини. Ця система має на меті забезпечити те, щоб люди, які потребують допомоги, отримували саме ту підтримку, яка їм необхідна, у найбільш ефективний

спосіб. В Україні існує система соціальної допомоги, яка включає різні види допомоги, такі як допомога на дітей, допомога малозабезпеченим сім'ям, допомога особам з інвалідністю, допомога по безробіттю тощо. Допомога надається на основі критеріїв, визначених законодавством. Однак існуюча система має ряд недоліків. По-перше, вона не завжди враховує індивідуальні потреби людей. По-друге, вона може бути складною та бюрократичною, що ускладнює доступ до допомоги для тих, хто її потребує. По-третє, система не завжди ефективно використовує бюджетні кошти.

Адресна система соціального захисту має ряд суттєвих переваг, які роблять її більш ефективною та справедливою порівняно з універсальною системою. Ефективне використання бюджетних коштів – обмежені бюджетні ресурси спрямовуються на допомогу тим, хто її дійсно потребує, – найбільш вразливим верствам населення, це збільшує здатність системи надавати якісні соціальні послуги та допомогу тим, хто цього найбільше потребує та зменшується ризик витоку коштів та їх використання не за цільовим призначенням. Справедливий розподіл допомоги – бідні громадяни отримують більшу частину соціальної допомоги, що відповідає принципам соціальної справедливості, зменшується ризик отримання допомоги тими, хто в ній не потребує, що робить систему більш прозорою та підзвітною. Економія коштів – загальна вартість програм соціальної допомоги на державному та регіональному рівнях може бути знижена за рахунок більш ефективного використання коштів, що звільняє ресурси, які можуть бути спрямовані на інші важливі сфери, такі як освіта, охорона здоров'я або інфраструктура. Підвищення мотивації – адресна система може стимулювати людей до виходу з бідності, адже вони знають, що отримають необхідну підтримку, що сприяє зростанню економіки та зменшенню соціальної напруги. Важливо зазначити, що адресна система соціального захисту потребує ретельного адміністрування та постійного моніторингу. Необхідно забезпечити прозорість та чіткі критерії визначення тих, хто потребує допомоги. Завдяки відповідальному підходу,

адресна система соціального захисту може стати потужним інструментом для подолання бідності та покращення життя людей [41].

З метою посилення спрямованості та адресності програм соціальної підтримки вразливих верств населення, пропонується впровадити такі результативні важелі, ґрунтуючись на міжнародному досвіді: впровадження сучасних технологій – використання електронних карток дозволить чітко відстежувати рух коштів та унеможливити їх нецільове використання, електронні картки також спростять доступ до соціальних виплат для реципієнтів. Створення електронного реєстру реципієнтів соціальних програм допоможе уникнути дублювання виплат та шахрайства, електронний реєстр також полегшить аналіз даних та моніторинг ефективності програм. Проведення активної інформаційної кампанії – населення має бути поінформовано про зміни в законодавстві, що стосуються сфери соціальної політики, необхідно чітко пояснювати критерії отримання адресної допомоги та доступні шляхи її оформлення. Підвищення законодавчої захищеності соціальних інспекторів – соціальні інспектори повинні мати право перевіряти матеріально-побутові умови та економічну спроможність потенційних реципієнтів адресної допомоги [42].

Запропоновані реформи щодо адресного надання соціальної допомоги, орієнтованої на людину, в Україні можуть бути втілені лише після перемоги над росією. Ці реформи мають ґрунтуватися на міжсекторальному підході, сучасних знаннях та стандартах ЄС. Необхідно подолати стереотипи щодо осіб з інвалідністю, ветеранів та ветеранок, а також залучити всі групи населення до процесу реформування. До повномасштабної війни система соціальної допомоги в Україні мала низку проблем. Найбільш гострою з них була недостатня адресність соціальних програм для вразливих верств населення. Показники охоплення, адресності, ефективності та зниження рівня бідності свідчили про те, що більшість програм були неефективними, незважаючи на постійне зростання обсягів фінансування. Це призвело до того, що вразливі групи населення практично не відчували позитивного впливу від

більшості програм соціального захисту. Для вирішення цих проблем пропонується поєднати оцінки масштабу багатовимірної вразливості з оцінками адресності існуючих програм соціального захисту. Це дозволить розробити більш ефективні програми, спрямовані на підтримку найбільш потребуючих груп населення [42].

Протягом останнього десятиліття в Україні неодноразово вносилися часткові зміни до правил та обмежень окремих соціальних програм. Проте, ці заходи не вирішили системних проблем, що свідчить про необхідність глибокої реформи. Війна суттєво вплинула на систему соціальної підтримки, спричинивши два ключові виклики: значне скорочення фінансової спроможності держави та збільшення кількості людей, які потребують допомоги. Це стосується як постраждалих від бойових дій, так і осіб з інвалідністю, чисельність яких зросла внаслідок війни (як серед військових, так і серед цивільного населення). У відповідь на ці виклики Міністерство соціальної політики у своїй програмі післявоєнної відбудови оголосило про намір реформувати систему соціальної допомоги. Запропоновано запровадити єдину адресну систему замість множини існуючих програм. Хоча такий підхід є кроком у правильному напрямку, просте впровадження нової програми не буде достатнім. Для вирішення системних проблем необхідні комплексні заходи, що включають зміну правових норм, розробку чітких механізмів реалізації реформи, моделювання різних сценаріїв розвитку подій та обґрунтування вибору найефективнішого варіанту. Для успішного проведення реформи важливо залучити до процесу широке коло експертів та представників громадянського суспільства [42].

Основна мета нової соціальної політики полягає у зміні моделі взаємодії між владою та суспільством. Її завдання: забезпечити більш прагматичні та ефективні відносини між ними, виконувати соціально-компенсаційну функцію, щоб пом'якшити соціальні протиріччя та «амортизувати» конфлікти, сформувати в Україні доброзичливу, партнерську та людино-орієнтовану модель взаємодії між органами влади та місцевого самоврядування,

мешканцями регіонів, громадськими організаціями та бізнесом. Ця нова модель співпраці охоплюватиме такі сфери, як зайнятість, соціальний захист, охорона здоров'я, освіта, культура, фізична культура та спорт. Очікується, що нова соціальна політика матиме такі результати – збільшення довіри між владою та суспільством, підвищення ефективності державної політики, зменшення соціальної напруги та конфліктів, покращення добробуту українців [43].

Нова соціальна політика має зосереджуватися на загальнодержавних сферах – охорона здоров'я, освіта, культура, фізична культура та спорт, окремих категоріях населення – молодь, люди працездатного віку, люди поважного віку, окремих соціальних групах – малозабезпечені, особи з інвалідністю, ветерани війни, внутрішньо переміщені особи тощо. При розробці стандартів нової соціальної політики важливо враховувати цілісну систему соціально-економічних і політичних відносин держави; розуміти, що соціальна сфера не генерує додаткової вартості, а тому потребує зовнішнього фінансування; визнати, що міцна економічна база є ключовою для забезпечення соціальної стабільності через мінімізацію соціальних ризиків [43].

Необхідна також гармонізація національного законодавства відповідно до вимог ЄС, реформування сектору соціальних послуг для створення персоналізованої та справжньої системи соціальної підтримки та послуг для людей з інвалідністю, ветеранів; відмовитися від «медичного» розуміння інвалідності (як того вимагає ратифікована Україною Конвенція про права осіб з інвалідністю) і перейти до моделі, заснованої на правах людини, де людина, її повноцінне життя та гідність є центральним елементом; залучення кінцевих отримувачів пільг та послуг до формування державної політики, тобто обов'язкове врахування думки тих, на кого ця політика поширюється. Побудова системи реабілітації та реінтеграції замість укоріненого уявлення про те, що ветерани та особи з інвалідністю мають лікуватися в інтернатах, санаторіях та лікарнях і бути «схованими» від суспільства. Забезпечити

включення зобов'язання щодо відновлення доступної та інклюзивної інфраструктури до плану відбудови України, а також розглянути інші питання, пов'язані із забезпеченням того, щоб усі люди, незалежно від їхньої інвалідності, могли користуватися вільними та рівними правами в українському суспільстві [42].

На основі аналізу існуючої системи надання соціальної допомоги пропонуються наступні рекомендації щодо її вдосконалення.

Система соціальних послуг повинна базуватися на таких принципах:

- дотримання прав людини та дитини;
- гуманізму;
- забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків;
- толерантності;
- законності;
- соціальної справедливості;
- доступності та відкритості;
- неупередженості та безпечності;
- добровільності вибору;
- індивідуального підходу;
- комплексності;
- конфіденційності;
- максимальної ефективності та результативності використання

бюджетних та позабюджетних коштів надавачами соціальних послуг [44].

Серед рекомендацій щодо вдосконалення адресного надання соціальної допомоги, можемо виділити наступні рекомендації:

- впровадження індивідуального підходу до надання соціальної допомоги, що передбачає оцінку індивідуальних потреб кожної людини, яка звертається за допомогою. Це дозволяє надавати допомогу, яка дійсно відповідає потребам людини, отже, людина отримає не просто стандартний набір послуг, а саме те, що їй дійсно необхідно; підвищити ефективність надання допомоги – якщо допомога підібрана правильно, то людина з більшою

ймовірністю зможе покращити своє життя; збільшити задоволеність людей соціальною допомогою – люди, які отримують допомогу, котра відповідає їх потребам, як правило, більш задоволені нею. Оцінка індивідуальних потреб може проводитися за допомогою різних методів, таких як: інтерв'ю – найпоширеніший метод оцінки індивідуальних потреб. Під час інтерв'ю соціальний працівник може поставити людині запитання про її життя, проблеми, потреби та цілі; анкетування – анкети можуть використовуватися для збору інформації про потреби групи людей; тестування – тести можуть використовуватися для оцінки навичок, знань або здібностей людини [45];

- спрощення процедур надання соціальної допомоги є ключовим фактором для покращення її доступності та ефективності та може бути досягнуто за рахунок автоматизації деяких процесів, а також за рахунок двох основних напрямків:

- автоматизація процесів надання соціальної допомоги. Застосування електронних послуг – замість того, щоб особисто подавати заяви та документи, люди повинні мати можливість робити це онлайн, що може значно скоротити час очікування та спростити процес отримання допомоги;

- впровадження чат-ботів – чат-боти можуть використовуватися для надання інформації про соціальну допомогу, відповідей на запитання та допомоги людям у поданні заявок;

- покращення інформаційного забезпечення. Створення єдиного інформаційного порталу – люди повинні мати доступ до всієї необхідної їм інформації про соціальну допомогу в одному місці. Цей портал повинен бути простим у навігації та доступним для людей з різними рівнями підготовки;

- проведення інформаційних кампаній – інформаційні кампанії повинні проводитися для підвищення обізнаності про соціальну допомогу та про те, як її отримати. Ці кампанії повинні бути спрямовані на різні групи населення, включаючи людей, які живуть у сільській місцевості, осіб з інвалідністю та людей похилого віку;

- застосування адресних критеріїв надання допомоги. Адресна допомога передбачає надання допомоги лише тим, хто її дійсно потребує, що дозволяє: більш ефективно використовувати бюджетні кошти – допомога не буде надаватися людям, які не мають на неї права або які не потребують її так сильно, як інші; збільшити справедливість системи соціальної допомоги; підвищити мотивацію людей до покращення свого життя – люди, які знають, що вони отримують допомогу лише тому, що дійсно її потребують, з більшою ймовірністю будуть намагатися покращити своє життя та стати самостійними. Адресні критерії надання допомоги можуть включати рівень доходу, склад сім'ї, майнове становище, наявність інших джерел доходу [46].

ВИСНОВКИ

Отже, проаналізувавши роботу за темою «Удосконалення системи соціального захисту найбільш вразливих верств населення» можемо зробити наступні висновки:

- визначено поняття та принципи соціального захисту. Соціальний захист населення є однією з найважливіших функцій держави, спрямованою на забезпечення гідного рівня життя та соціальної справедливості для всіх членів суспільства. Він набуває особливого значення в сучасних умовах, коли Україна стикається з низкою викликів, таких як війна, економічна криза та зростання рівня бідності. Система соціального захисту ґрунтується на низці принципів, які визначають її спрямованість та ефективність. До основних принципів соціального захисту належать гуманність; адресність; соціальна справедливість; комплексність; забезпечення прав і свобод особистості;

- визначено категорії населення, які потребують соціального захисту. Найбільше соціального захисту потребують вразливі верстви населення, до яких відносяться особи з інвалідністю та члени їхніх сімей, учасники війни та АТО, громадяни похилого віку, сім'ї з дітьми, безробітні, малозабезпечені та інші. До форм соціального захисту відносяться наступні: державні виплати (пенсії, допомоги, аліменти), соціальне обслуговування (надання соціальних послуг, надання соціальних гарантій), надання пільг (знижки на оплату житлово-комунальних послуг, безкоштовний проїзд у громадському транспорті);

- розглянуто зарубіжний досвід соціального захисту найбільш вразливих верств населення. Розвинені країни мають комплексну систему соціального захисту, яка охоплює різні категорії вразливих верств населення. Держава відіграє важливу роль у фінансуванні та регулюванні соціальних програм, але також активно співпрацює з недержавними організаціями. Існує акцент на наданні не лише фінансової допомоги, але й на створенні умов для соціальної інтеграції та повноцінного життя вразливих груп населення. Особлива увага

приділяється особам з інвалідністю, пенсіонерам, сім'ям з дітьми та безробітним;

- проаналізовано основні показники соціального захисту найбільш вразливих верств населення. Видатки на соціальний захист пенсіонерів зростають, що свідчить про те, що держава визнає важливість цієї проблеми та вживає заходів для її вирішення. Однак, рівень пенсійного забезпечення все ще залишається низьким. Загалом держава збільшує фінансування соціального захисту найбільш вразливих верств населення, що є позитивною тенденцією. Однак, існує ряд проблем, які потребують вирішення, таких як низький рівень пенсійного забезпечення та скорочення кількості закладів для бездомних;

- проведено оцінку ефективності діючої системи соціального захисту. Спостерігається зростання розмірів пенсій та деяких інших соціальних виплат. Кількість соціальних закладів, таких як будинки-інтернати та дитячі будинки, скоротилася. Існує низка проблем, які потребують вирішення, таких як низький рівень пенсійного забезпечення, нерівномірний доступ до соціальних послуг та бюрократизація системи;

- проаналізовано державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії в сфері соціального захисту найбільш вразливих верств населення. Рівень мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні зростали протягом 2019-2024 років, але темпи зростання не завжди співпадали. Мінімальна пенсія в Україні протягом аналізованого періоду зростала, але все ще залишається на досить низькому рівні. Середня пенсія в Україні протягом аналізованого періоду зростала, але все ще залишається низькою;

- наведено шляхи підвищення ефективності та доступності соціальних послуг. Основними шляхами підвищення ефективності та доступності соціальних послуг є: децентралізація та участь громад, інтегроване надання послуг, підвищення кваліфікації та мотивації соціальних працівників, спрощення процедур отримання соціальних послуг, боротьба з бюрократією та стигматизацією, забезпечення фінансової стійкості системи соціального

захисту, залучення громадських організацій та приватного сектору, оцінка та моніторинг якості надання соціальних послуг, покращення інфраструктури, політика інклюзії;

- розроблено пропозиції щодо адресного надання соціальної допомоги. Серед основних пропозицій щодо адресного надання соціальної допомоги можемо виділити наступні: запровадження індивідуального підходу до надання соціальної допомоги (оцінка індивідуальних потреб кожної людини, використання методів інтерв'ю, анкетування, тестування), спрощення процедур надання соціальної допомоги (автоматизація процесів – електронні послуги, чат-боти), покращення інформаційного забезпечення (єдиний портал, інформаційні кампанії), застосування адресних критеріїв надання допомоги (визначення рівня потреби, ефективне використання бюджетних коштів, справедливість системи соціальної допомоги, мотивація людей до покращення життя).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гігіс Т. П., Чемерис Є. Т., Антонова В. І., Носаньова А. С. Дослідження сучасного рівня соціального захисту населення в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. Вип. № 1 (59). с. 116-122.
2. Бондар М. Соціальне забезпечення та соціальний захист в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. № 34. URL: { [HYPERLINK "https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10" }](https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10) }
3. Бурлака О. Щодо проблеми визначення поняття й особливостей соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства. *Трудове право*. 2019. Вип. № 11. с. 123-128.
4. Белова І. М., Семенишена Н. В. Суть, основні напрями та функції соціального захисту населення. *Економічні науки*. 2021. Вип. № 34. с. 92-107.
5. Латишева О. В., Євтушенко М. О., Пронін С. В, Будовій М. Ю. Соціальний захист держави: суть, моделі та особливості забезпечення. *Вісник економічної науки України*. 2020. Вип. № 2. с. 95-104.
6. Корецька Т. К. Механізми виконання регіональних програм соціального захисту населення : дисертація. Львів, 2020. 243 с.
7. Павліченко О. В. Принципи соціального захисту жінок. *Соціальне право*. Вип. №1. 2020.
8. Соціальне забезпечення сімей з дітьми: міжнародний досвід та українська модель: монографія. Є.П. Яригіна. Харків: Монолит. 2016. 196 с.
9. Павліченко О. В. Принципи соціального захисту жінок. *Соціальне право*. 2020. Вип. № 1. с. 88-94.
10. Стащук О. В., Гергола С. В., Комар-Стаховська К. П. Стан соціального захисту та соціального забезпечення населення України в умовах війни. Економіко-правовий розвиток сучасної України: матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Одеса. 2022. с. 6–8.

11. Філіпчук В. Р. Декомпозиція соціального захисту населення на базі системного підходу. *Економічні науки*. 2018. Вип. № 30. Ч. 4. с. 66-69.

12. Данилюк О. І. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації. *Ефективна економіка*. 2019. Вип. № 5. URL: [{ HYPERLINK "http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2019/52.pdf" }](http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2019/52.pdf)

13. Бондаренко-Зелінська Н., Бориславська М., Зелінський А. Про право на охорону здоров'я соціально вразливих верств населення. *Університетські наукові записки*. 2021. Вип. № 4. (82). с. 157-190.

14. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: [{ HYPERLINK "https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19" \l "Text" }](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19) (дата звернення 20.03.2024)

15. Караман О. Л., Юрків Я. І. Соціалізація особистості в умовах сучасних викликів. *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. 2019. Вип. № 6 (329), ч. 1. с. 5-15.

16. Веселовська Т. Підходи до формування соціальної інфраструктури у зарубіжних країнах: матеріали II Всеукраїнської науково–практичної конференції «Трансформація фінансової системи України: тенденції та перспективи розвитку», 20–21 листопада 2018 р. с. 46-47.

17. Бурлака О. С. Зарубіжний досвід соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і можливості його використання в Україні. *Трудове право. Право соціального забезпечення*. Вип. № 1. Київ. 2020. с. 59–64

18. Павлюк Т. І., Юрчик І. Б. Перспективи удосконалення системи соціального захисту найбільш вразливих верств населення: закордонний досвід. *Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика*. 2022. Вип. № 2 (31). с. 88-94.

19. Довбиш М. О. Соціальні програми в контексті державної підтримки населення в країнах ЄС (на прикладі програми «Сім`я 500+» Республіки Польщі). *Політичне життя*. Вип. № 1. 2020. с. 30–36

20. Любецька М. М. Аналіз зарубіжного досвіду надання соціальних послуг, здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають в складних життєвих обставинах. *Інвестиції: практика та досвід*. Вип. № 19. 2018. с. 109–116.

21. Побережний О. В. Основні моделі соціальної політики держави. *Modern scientific journal (Сучасний науковий журнал)*. 2023. Вип. №2 (2). с. 95-100.

22. Длугопольський А. В. Соціальна політика Японії в контексті забезпечення загального добробуту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Вип. № 25 (1). 2017. с. 58–61

23. Мацола І. В. Публічна соціальна політика України як фактор забезпечення національної безпеки: дисертація, Київ. 2023. 241 с.

24. Бюджет для громадян. Видатки Державного бюджету України. URL: [HYPERLINK "https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=functional&view=table" }](https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=functional&view=table)

25. Державна служба статистики України. Статистичний збірник соціальний захист населення. Київ. 2022. URL: [HYPERLINK "https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/10/zb_szn_2022.pdf" }](https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/10/zb_szn_2022.pdf)

26. Мінімальна заробітна плата. URL: [HYPERLINK "https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/" }](https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/)

27. Прожитковий мінімум в Україні. URL: [HYPERLINK "https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/" }](https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/)

28. Мінімальна пенсія – 2024. URL: [HYPERLINK "https://www.buhoblik.org.ua/kadry-zarplata/pensii/2828-minimalna-pensiya.html" }](https://www.buhoblik.org.ua/kadry-zarplata/pensii/2828-minimalna-pensiya.html)

29. Пенсійний фонд України. Дані про середній розмір пенсійної виплати. URL: [HYPERLINK "https://www.pfu.gov.ua/statystyka/dani-pro-serednij-rozmir-pensijnoyi-vyplaty/" }](https://www.pfu.gov.ua/statystyka/dani-pro-serednij-rozmir-pensijnoyi-vyplaty/)

30. Розміри деяких видів державних допомог у 2022 році. URL: { [HYPERLINK "https://krm.gov.ua/rozmiry-deyakyh-vydiv-derzhavnyh-dopomogu-2022-rotsi/"](https://krm.gov.ua/rozmiry-deyakyh-vydiv-derzhavnyh-dopomogu-2022-rotsi/) }

31. Розміри державних соціальних допомог на 2023 рік. URL: { [HYPERLINK "https://zt-rada.gov.ua/?pages=16375"](https://zt-rada.gov.ua/?pages=16375) }

32. Антонецька Д. Л. Роль соціальної реклами у підвищенні доступності соціальних послуг. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2023.

33. Жіночий консорціум України. Основні проблеми системи надання соціальних послуг вразливим категоріям населення в різних регіонах України. Дослідження. 2023. URL: { [HYPERLINK "https://wcu-network.org.ua/possessing-equal-rights/news/Osnovn_problemi_sistemi_nadannja_socalnix_poslug_vrazlivim_kategorjam_n"](https://wcu-network.org.ua/possessing-equal-rights/news/Osnovn_problemi_sistemi_nadannja_socalnix_poslug_vrazlivim_kategorjam_n) }

34. Єременко І. Сучасні підходи до впровадження інтегрованих соціальних послуг на рівні громад. URL: { [HYPERLINK "https://www.unicef.org/ukraine/media/36691/file/Unicef_Integrated%20social%20services.pdf"](https://www.unicef.org/ukraine/media/36691/file/Unicef_Integrated%20social%20services.pdf) }

35. Міжнародний благодійний фонд «Карітас України». Аналітичний звіт. Законодавство, що регулює надання соціальних послуг в Україні та шляхи його вдосконалення». Львів. 2021. URL: { [HYPERLINK "https://caritas.ua/wp-content/uploads/2022/09/analitychnyj-zvit_zakonodavstvo_final.pdf"](https://caritas.ua/wp-content/uploads/2022/09/analitychnyj-zvit_zakonodavstvo_final.pdf) }

36. Фітьо А., Гонтар З. Г. Діяльність державних та громадських інституцій у сфері соціальної роботи. Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, курсантів та молодих вчених, 9 листопада 2022 р.; [за ред.: Нагірняка М.Я.]. Львів : ЛДУ БЖД, 2022. 222 с. URL: { [HYPERLINK "https://indico.ldubgd.edu.ua/event/16/attachments/73/300/%D0%97%D0%B1%D](https://indico.ldubgd.edu.ua/event/16/attachments/73/300/%D0%97%D0%B1%D)

[1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%A1%D0%9E%D0%A6%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9E%D0%A2%D0%90_2022.pdf" }](#)

37. Ситник Н. С. Бюджетна система в таблицях і схемах: навчальний посібник/Ситник Н. С., Західна О. Р., Стасишин А. В., Шушкова Ю. В. Львів: Видавництво «Апріорі», 2017. 180 с.

38. Соціальна справа. Соціальні послуги: хто може залучатися до їх надання. URL: [{ HYPERLINK "https://socsprava.com.ua/soczialni-poslugy-hto-mozhe-zaluchatysya-do-yih-nadannya/" }](https://socsprava.com.ua/soczialni-poslugy-hto-mozhe-zaluchatysya-do-yih-nadannya/)

39. Баженов Є. В. Моніторинг у системі стратегічного управління освітньої галузі. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Т. 7. Вип. № 2. с. 269-275.

40. Урядовий портал. Інклюзивна політика. URL: [{ HYPERLINK "https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/inklyuzivna-politika" }](https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/inklyuzivna-politika)

41. Гнатенко К. В. До питання змісту принципу адресності у праві соціального забезпечення. *Право та інновації*. 2020. Вип. № 2 (30). URL: [{ HYPERLINK "https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/d52b2fee-7a35-47a1-9d45-51fd419c0da1/content" }](https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/d52b2fee-7a35-47a1-9d45-51fd419c0da1/content)

42. Ярова Л. В. Соціальна політика в ЄС: моделі, виклики, перспективи. Київ. 2024. 98 с.

43. Коваль О.П., Власенко Р.В. Нова соціальна політика як шлях до відновлення людського капіталу. *Український соціум*. 2023. Вип. № 3 (86). с. 129.

44. Опалюк Т. Л. Сучасні стратегії надання соціальних послуг: навчально-методичний посібник / автор-укладач Т. Л. Опалюк. – Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В. 2020. – 118 с.

45. Суліцький В., Швед О. Консультування в соціальній роботі : навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий дім «Вініченко», 2023. 240 с.

46. Волошин І. П. Соціальний захист малозабезпечених осіб в Україні. Львів, 2020. 240 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Розміри державних соціальних гарантій для найбільш вразливих верств населення в Україні за 2019– 2023 рр., грн.

Показники	2019	2020	2021	2022	2023
Державна допомога сім'ям з дітьми					
допомога на дітей одиноким матерям:					
до 6 років	1 779,00	1 779,00	1 921,00	2 100,00	2 272,00
від 6 до 18 років	2 218,00	2 218,00	2 395,00	2 618,00	2 833,00
від 18 до 23 років (за умови навчання)	2 102,00	2 102,00	2 270,00	2 481,00	2 684,00
Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям					
для осіб, які втратили працездатність, та осіб з інвалідністю	1 497,00	1 638,00	1 769,00	1 934,00	2 093,00
щомісячна грошова допомога особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу	1 853,00	2 027,00	2 188,00	2 393,00	2 589,00
Державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю					
особам з інвалідністю з дитинства I групи з надбавкою на догляд – підгрупа А	3 074,90	3 364,60	2 951,00	6 589,80	7 131,10
– підгрупа Б	2 249,10	2 457,00	3 538,00	3 868,00	4 186,00
особам з інвалідністю з дитинства II групи	1 497,00	1 638,00	1 769,00	1 934,00	2 100,00
одиноким особам з інвалідністю з дитинства II групи, які за висновком медико – соціальної експертної комісії потребують постійного стороннього догляду з надбавкою на догляд	1 497,00	1 638,00	2 741,95	2 997,70	3 244,15
особам з інвалідністю з дитинства III групи	1 497,00	1 638,00	1 769,00	1 934,00	2 100,00
одиноким особам з інвалідністю з дитинства III групи, які за висновком медико – соціальної експертної комісії потребують постійного стороннього догляду з надбавкою на догляд	1 497,00	1 638,00	2 388,15	2 610,90	2 825,55

Джерело: побудовано автором за даними [30; 31]